

Museum Romeinse Katakomben

in Valkenburg aan de Geul

Paul Post Het verhaal van een unieke kopie

Inhoudsopgave

Inleiding 7

Inzet en opzet, aanleiding 7

Een opmerking over spelling 8

Ontstaan en ontwikkeling van de Romeinse Katakomben in Valkenburg: personen en patronen 9

Een opzienbarend initiatief 9

De familie Diepen en de Valkenburgse Katakomben 9

Verankering: Adviescommissie en Stichting 20

Grootse plannen 23

Personen en patronen 25

Personen 26

Patronen 33

Katakomben: tussen romantiek, het ware geloof en wetenschap 33

Ritueel landschap 38

Vermogende mannen en museale projecten 39

Openluchtparken 40

Landschapsparkcultuur 42

Attractie 42

Grotten 42

Ontwikkeling: bloei en neergang 44

Wisselende bezoekersaantallen 44

Crisis 44

Naoorlogse periode 47

Actualiteit en perspectief 50

De katakomben in Rome: ontstaan, studie en beeldtaal 52

Katakomben: de naam 52

(Her)ontdekking en onderzoek 53

Vroegchristelijke archeologie 57

Schets van ontstaan en ontwikkeling 60

Ontstaan 60

De spelers 61

Ontwikkeling in fasen 62

Verval 66

Dood en begravenis: ritën en mythen 67

Op zoek naar de code van de vroegchristelijke beeldtaal 70

Dynamiek en gelaagdheid 70

Idylle 73

Leren en lezen 75

Maaltijden 75

Orans 77

Scènes uit Oude en Nieuwe

Testament 78

Redding 79

Heiligen 81

Balans: meervoudige code 83

Inscripties: de verborgen code 85

Delen van de katakomben gekopieerd in Valkenburg 87

De collecties van de Valkenburgse Katakomben 94

Slot 98

Bijlagen 99

Kaartjes 101

Actuele lijst van katakomben in Rome 106

Bibliografie 107

Enige nuttige lexica 111

Websites 111

Enkele gespecialiseerde tijdschriften 111

Verklarende woordenlijst 113

Colofon 115

Ontstaan en ontwikkeling van de Romeinse Katakomben in Valkenburg: personen en patronen

Een opzienbarend initiatief

Het idee om in Valkenburg in een mergelgroeve aan de Plenkertstraat, vlak buiten het centrum van het Zuid-Limburgse stadje, delen na te maken van de Romeinse katakomben, onderaardse begraafplaatsen uit vooral de derde en vierde eeuw, dateert van rond 1908 en is direct verbonden met de Tilburgse familie Diepen, meer in het bijzonder met Jan Diepen. Het verhaal kan verteld worden als een aan de persoon van Jan Diepen gekoppeld initiatief, als een uit de hand gelopen hobby of misschien wel gril van een vrijgezel-gentleman. Maar ook als verhaal van een cultureel project waarbij een veelheid aan personen en patronen, relaties en contexten in maatschappij en cultuur in het spel zijn. Beide verhalen willen we vertellen.

De familie Diepen en de Valkenburgse Katakomben

Een familiebuiten

De familie Diepen, oorspronkelijk afkomstig uit Den Bosch, wordt in de 19de eeuw als exponent van de industriële revolutie in Tilburg een van de belangrijkste fabrikantenfamilies in de toen opgebloeide textielindustrie. Naast de regio Twente met Enschede was Tilburg het centrum van de Nederlandse textielindustrie. De Diepens worden gerekend tot de invloedrijkste zogenoemde textielbaronnen, zoals in Twente het geslacht Van

Heek dat was. Verschillende generaties Diepen beheerden hun fabriekscomplex in de Tilburgse wijk Korvel (vanaf 1808). De familie behoorde niet enkel in Tilburg en provinciaal tot de invloedrijke notabelen, maar ook landelijk. Telgen van het rooms-katholieke geslacht waren generatie op generatie wethouder, lid van het provinciaal bestuur, lid van de Eerste en Tweede Kamer, bestuurders van talrijke kerkelijke en wereldlijke organisaties, hoogleraar; Arnold Diepen (1860-1943) was van 1919 tot 1942 bisschop van Den Bosch. Bij 'textielfabriek' moet gedacht worden aan een complex van gespecialiseerde bedrijfs-onderdelen zoals spinnerijen, weverijen en vervenijen. De firma Diepen was vooral groot in wollenstoffen, meer speciaal het uniformlaken, dat op grote schaal werd geëxporteerd. Hoewel de industriebranche in de tweede helft van de 19de eeuw door allerlei factoren soms roerig was (er waren voortdurend problemen met de grote concentraties arbeiders, men had te maken met de wisselende internationale conjunctuur en met hevige concurrentie, en ook brand sloeg met regelmaat toe), bloeiden tot in de 20ste eeuw de fabrieken en werden door de fabrikanten enorme winsten gemaakt. Aldus was er in het geval van de familie Diepen sprake van een groot familiekapitaal.

Vanaf 1870 tot aan zijn vroege dood in 1895 was Armand Diepen (1846-1895) firmant in de onderneming in Tilburg. Armand ontwikkelde zich niet enkel tot een succesvol industrieel (in 1870 startte hij een nieuwe fabriek in wollen stoffen), maar was ook vooraanstaand econoom en

socioloog. Hij vertegenwoordigde in zijn geschriften het protectionisme, wat inhield dat hij tegen vrijhandel was. Hij was getrouwd met Leonie Bareel (Brussel 1844-Valkenburg 1926). Om gezondheidsredenen trok hij zich op het einde van zijn leven meer en meer terug in zijn zomerverblijf dat hij had gekocht in Valkenburg: Villa Alpha (gebouwd in 1880) aan de Plenkertstraat. Hij breidde zijn bezit daar uit met de aankoop van heide en bosgronden (in 1892-1893 het zogenaamde Rotspark, en later het even verderop gelegen Polferbos). Hij maakte daar een park van met slingerende bospaden en bankjes. In het Rotspark kwam ook een houten uitzichttoren, en in 1910 een restaurant. Diepen werd met zijn vrouw een gewaardeerd lid van de (toen overigens zeer kleine) Valkenburgse gemeenschap. Valkenburg ontwikkelde zich, na de stichting van het oudste station van Nederland (in 1853, het jaar waarin ook de bisschoppelijke hiërarchie in Nederland hersteld werd), in die tijd aarzelend tot een toeristisch centrum.

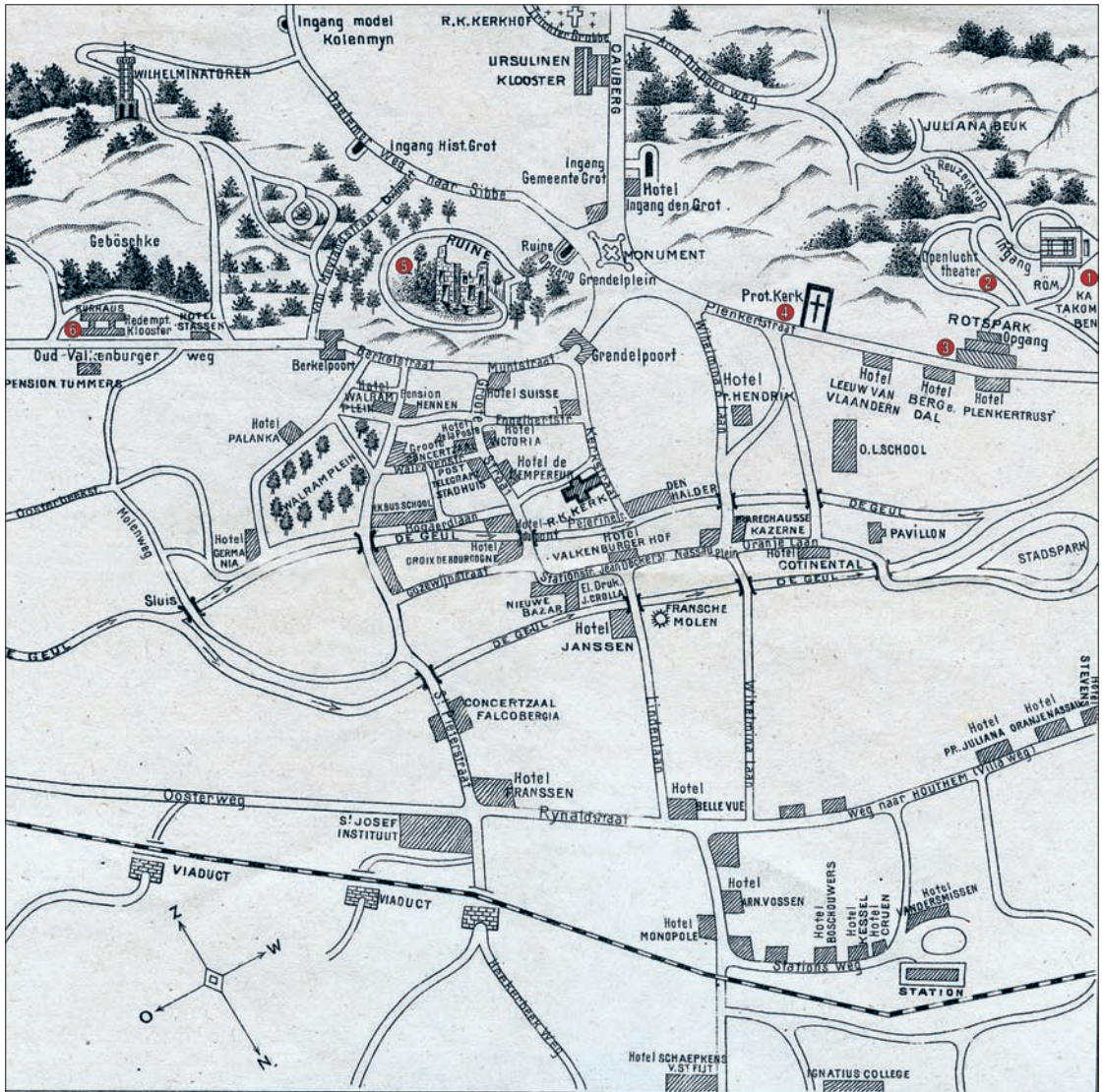
Armand Diepen kreeg acht kinderen, van wie de eerste bij de geboorte overleed. Na de dood van Armand in 1895 werd de firma voortgezet door de oudste zoon Jan samen met diens jongere

broers Rudolph en later Herman. Jan (2 juli 1872-9 februari 1930) kreeg daartoe via Koninklijk Besluit in 1895 een meerderjarigheidsverklaring. Maar na verloop van tijd, en vooral na ca. 1901, kreeg Jan gezondheidsklachten. Rond 1908 trok hij zich terug uit de leiding van het bedrijf. Misschien zouden we nu van depressieve klachten spreken. Hij trok zich vanaf 1892 met regelmaat terug op het familielandgoed in Valkenburg (vanaf 1894 staat hij ingeschreven in het bevolkingsregister van Valkenburg), later gevolgd door zijn broer Karel en zus Mieta (Maria); Jan en Karel vermelden sindsdien in officiële stukken: 'zonder beroep'. Jan zou, zijn hele leven ongehuwd, resideren in Villa Alpha; Karel (1873-1954) trouwde met Marcelle van der Mensbrugghe, dochter van een Gentse hoogleraar, en betrok de naastgelegen Villa Rozenheuvel. Beide villa's passeert men nog steeds wanneer men vanuit het centrum naar de huidige ingang van de Valkenburgse Katakomben loopt. Levend van het ruim voorhanden familiekapitaal wijdden de twee broers zich uit liefde aan studie. Jan aan economie en archeologie, Karel promoveerde in 1903 in Amsterdam in de rechtswetenschappen.

Foto's v.l.n.r.: Villa Rozenheuvel, Plenkertstraat in Valkenburg (foto: Paul Tekstra 2010); Oude foto van Villa Alpha, het huis van de familie Diepen in Valkenburg aan de Plenkertstraat (foto: sBAV); Jan Diepen (ca. 1910) (foto: ckv); Pauscripte in aanbouw, eerste fase van de aanleg van Valkenburgse Katakomben, februari 1910; boven: P. Cuypers en zijn kleinzoon Michiel; onder: pater Hagen CssR en Jan Diepen (foto: ckv); Plaatsing door mgr. Diepen van een door de paus geschonken gedenksteen in het voormalige ingangsgebouw van de Katakomben van Valkenburg, 10 mei 1910; v.l.n.r.: J. Lemmens (aannemer), J. Kreiten, Ferd. Hustinx, dr. H. Diepen, Chr. Haffmans, P. Augustijns sj, pastoor Sartons, M. Diepen, P. Cuypers, mevr. Diepen-Bareel, mgr. Diepen, P. Gietmann sj, P. Hagen CssR, Jan Diepen, mevr. Haffmans, L. Diepen, kapelaan Krijn, M. Cuypers (foto: ckv); Grafkapel van de H. Cornelius in aanbouw, ca. 1909-1910, eerste fase van de aanleg van de Valkenburgse Katakomben (foto: ckv); Doopkapel van Pontianus in aanbouw met o.a. Jan Diepen, 1909 (foto: ckv)

Plattegrond van Valkenburg ten tijde van de beginperiode van de Katakomben van Valkenburg, naar een kaart in een wandelgidsje uit ca. 1920

LEGENDA:

- 1 Katakomben van Valkenburg (1909-1912 aangelegd)
- 2 Openluchttheater
- 3 Villa Rozenheuvel
- 4 Villa Alpha
- 5 Kasteelruïne (eigendom van de Katakomben Stichting van 1919-1924)
- 6 Huis ter Geul, kuurhotel ('Kurhaus') (nu Parkhotel)

Katakomben Valkenburg, wandschildering, Veneranda-crypte, Domitilla-katakombe; de martelares Petronella leidt de gestorven Veneranda (weergegeven in orante-houding) het hiernamaals binnen (plattegrond no. 58) (foto: Jo van Aken/ckv 2010)

Balans: meervoudige code

Aldus kent de vroegchristelijke beeldtaal in de katakomben een meervoudige sleutel tot decorering, tot ontsluiting van de betekenis, of beter: betekenissen. We zetten ze op een rij:

- a. De beeldtaal is allereerst en vooral *symbolisch*. De afbeeldingen zijn verwijzend en symbolisch van aard en niet realistisch of naturalistisch. Ook betreft het niet, zoals bij de beeldtaal van populaire mysteriereligies als die van de zonnegod Mithras, een verbeelding van de rituele mythe.
- b. De symbolische dimensie van de beeldtaal is nauw verbonden met een tweevoudige *typologie*. Veel scènes zijn voorbeelden van reddingsmomenten uit de Bijbel of de traditie der martelaren, die van Petrus voorop. En het zijn *typen* in de zin dat er sprake is van associaties: de ene scène is een voorafbeeld-

ding van een ander, Mozes uit het Oude Testament wordt geassocieerd met Christus of Petrus uit het Nieuwe Testament en de martelaarsacten. Soms zijn de grenzen tussen de typen vloeiend en kan de hoofdspeler in een scène hoogstens worden aangeduid als Mozes/Christus/Petrus.

- c. De beeldtaal is voorts *evocatief* en *stereotiep*, dat wil zeggen dat de primaire doelstelling van een scène vaak het oproepen van de betreffende reddingsscene en -inhoud lijkt te zijn. De vormgeving is daarop geënt en snel herkenbaar als een soort motto. Scènes kunnen daarom gemakkelijk worden in- en afgekort. Dat gaat soms heel ver. Het rotswonder kan op goudglazen en terracotta worden gereduceerd tot een heuveltje en een stroompje water. Mozes/Petrus en de staf kunnen worden weggelaten, het oproepen van de scène bij de beschouwer is voldoende.
- d. De beeldtaal werkt graag met wat we zojuist 'medleys' noemden: de scènes verschijnen in een geheel, scènes zijn in zo'n *medley*, in zo'n geheel van liedjes, uitwisselbaar, ze dragen steeds bij aan de algemene melodie van redding uit dood en nood.

Links: Katakomben Valkenburg, wandschildering, Madonna met kind te midden van de HH. Felix en Adactus, en de weduwe Turtura, Commodilla-katakombe, zgn. basiliek van Felix en Adactus (plattegrond no. 46) (foto: Jo van Aken/ckv 2010)